

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Bakalářská práce

2012

Tomáš Veselý

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Tomáš Veselý

**Komparace společenské smlouvy u Thomase
Hobbese a Johna Locka**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Tomáš Veselý**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Rudolf Kučera CSc.**

Rok obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam

VESELÝ, Tomáš. *Komparace společenské smlouvy u Thomase Hobbesa a Johna Locka*. Praha, 2012. 32 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Rudolf Kučera CSc.

Klíčová slova

Teorie společenské smlouvy, John Locke, Thomas Hobbes, přirozený stav, absolutismus, demokracie

Keywords

Social contract theory, John Locke, Thomas Hobbes, state of nature, absolutism, democracy

Rozsah práce: 67 493 znaků

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne **29.7. 2012**

Tomáš Veselý

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Doc. PhDr. Rudolfovi Kučerovi CSc. za vedení bakalářské práce.

KARLOVA UNIVERZITA V PRAZE

Fakulta sociálních věd

Katedra politologie

Komparace společenské smlouvy u Thomase Hobbesa a Johna Locka

Projekt bakalářské práce

Autor: **Tomáš Veselý**

Studijní program: **Bakalářský, Politologie a mezinárodní vztahy**

Ročník: **3.**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Rudolf Kučera CSc.**

Úvodní část

- a) **Téma práce:** Jako téma bakalářské práce jsem si vybral komparaci společenské smlouvy Thomase Hobbesa a Johna Locka, protože se jedná o průkopníky teorie společenské smlouvy. Pomocí teorie společenské smlouvy Locke i Hobbes vysvětlují vznik státu, státní moci a její legitimacy na svou dobu revolučním způsobem. Jejich předchůdci z řad filozofů se vesměs při vysvětlení fenoménu vzniku státu a státní moci spokojili s odkazem na Boží úmysl, tj. že stát je Boží výtvar. Hobbes i Locke patří dodnes k nejcitovanějším autorům, jejich dílo výrazným způsobem ovlivnilo politické myšlení a celkový pohled na lidskou společnost následujících generací. Komparace jejich pojetí společenské smlouvy je zajímavá v tom smyslu, že ačkoli oba vycházejí z přirozenoprávní teorie, tak oba dva dospívají k téměř opačným závěrům. Zatímco Hobbes je považován za teoretika a obhájce absolutismu, tak Locke je považován za teoretika a obhájce liberální demokracie.
- b) **Cíle práce a výzkumné otázky:** Prvním cílem práce je komparace předpokladů, ze kterých Hobbes i Locke vycházeli při formulaci společenské smlouvy. Z jakých předpokladů zmiňovaní autoři vycházeli? Jak tyto předpoklady ovlivnily jejich pojetí společenské smlouvy? Hlavním cílem práce je komparace aspektů společenské smlouvy. Jakým způsobem společenská smlouva vzniká, případně zaniká? Jakým způsobem funguje státní moc ve státě vzniklém na základě Lockovy, respektive Hobbesovy společenské smlouvy? Jaké státní zřízení a proč Hobbes a Locke preferují?
- c) **Struktura práce:** V první části a druhé části práce se budu věnovat životu, dílu a politickému myšlení Thomase Hobbesa, respektive Johna Locka. Třetí část pak bude obsahovat samotnou komparaci společenské smlouvy v pojetí Thomase Hobbesa s pojetím Johna Locka.
- d) **Metodologie:** V první části týkající se Thomase Hobbesa a v druhé části týkající se Johna Locka použiji metodu deskripce na základě literatury. V třetí části použiji komparativní metodu za účelem srovnání společenské smlouvy Thomase Hobbesa a Johna Locka. Porovnávanými aspekty jsou: stav společnosti před uzavřením společenské smlouvy, důvody uzavření společenské smlouvy, způsob jakým je společenská smlouva uzavřena,

postavení panovníka(vlády) a občanů v rámci nově vzniklého státu, pojetí státní moci.

Osnova práce

- a) Úvod
- b) Hlavní stať
 1. Thomas Hobbes
 2. John Locke
 3. Komparace společenské smlouvy
- c) Závěr

Seznam literatury a zdrojů

Neperiodická literatura

HOBBS, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Přeložil Josef Hruša. Praha: Melantrich, 1941. 375 s.

HOBBS, Thomas. *Výbor z díla*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1988. 229 s. 229 s.

HOBBS, Thomas. *Základy filozofie státu a společnosti (o Občanu)*. Přeložil Josef Král. Praha: Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

LOCKE, John. *Dopis o toleranci*. Přeložil Petr Horák. Brno: Atlantis, 2000. 103 s.

LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Přeložil Josef Král. Praha: Svoboda, 1992. 184 s.

LOCKE, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1984. 407 s.

LOCKE, John. *Dvě pojednání o vládě*. Přeložil Josef Král. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1965. 274 s.

PRIEST, Stephen. *The British empiricists: Hobbes to Ayer*. Harmondsworth : Penguin Books, 1990. 303 s

RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I : Od Francise Bacona po Spinozu*. Přeložil Jindřich Karásek Praha : Oikoymenth, 2002. 383 s.

RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II : Od Newtona po Rousseaua*. Přeložil Jindřich Karásek Praha : Oikoymenth, 2002. 579 s.

SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie* Přeložil Jiří Ogrocký. Brno : Barrister & Principal, 1999. 316 s.

Periodická literatura

KRAYNAK, Robert P. *John Locke: From Absolutism to Toleration* The American Political Science Review Vol. 74, No. 1 (Mar., 1980), pp. 53-69

MARTIN, Rex. *Hobbes and the Doctrine of Natural Rights: The Place of Consent in His Political Philosophy* The Western Political Quarterly Vol. 33, No. 3 (Sep., 1980), pp. 380-392

Prameny, internetové a ostatní zdroje

DUNCAN, Stewart, "Thomas Hobbes", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2009 Edition), Edward N. Zalta (ed.) Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/hobbes/>

UZGALIS, William, "John Locke", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2010 Edition), Edward N. Zalta (ed.) Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/locke/>

Obsah

OBSAH.....	1
ÚVOD.....	2
1. THOMAS HOBBS.....	3
1.1 POLITICKÁ SITUACE V ANGLII.....	3
1.2 ŽIVOT A DÍLO	4
1.3 POLITICKÁ FILOZOFIE.....	5
1.3.1 Přírozený stav.....	5
1.3.2 Přírozené zákony.....	7
1.3.3 Vznik státu.....	7
1.3.4 Druhy státního zřízení.....	8
1.3.5 Pojetí státní moci.....	9
1.3.6 Výkon státní moci.....	10
1.3.7 Práva a povinnosti poddaných.....	11
1.3.8 Vztah církve a státu.....	12
1.3.9 Zánik státu.....	13
2. JOHN LOCKE.....	13
2.1 POLITICKÁ SITUACE V ANGLII.....	14
2.2 ŽIVOT A DÍLO	14
2.3 POLITICKÁ FILOZOFIE.....	16
2.3.1 Přírozený stav.....	16
2.3.2 Vznik státu.....	17
2.3.3 Druhy státního řízení	18
2.3.4 Státní moc.....	19
2.3.5 Zákonodárná moc.....	20
2.3.6 Moc výkonná a federativní.....	21
2.3.7 Práva a povinnosti občanů.....	21
2.3.8 Vztah církve a státu.....	22
2.3.9 Zánik státu.....	22
3. KOMPARACE POJETÍ SPOLEČENSKÉ SMLOUVY.....	23
3.1 STAV PŘED UZAVŘENÍM SPOLEČENSKÉ SMLOUVY.....	23
3.2 UZAVŘENÍ SPOLEČENSKÉ SMLOUVY – VZNIK STÁTU.....	25
3.3 STÁTNÍ MOC.....	26
3.4 PREFEROVANÉ STÁTNÍ ZŘÍZENÍ.....	27
3.5 FUNGOVÁNÍ STÁTU.....	27
ZÁVĚR.....	30
POUŽITÁ LITERATURA.....	31

Úvod

17. století bylo pro Anglii obdobím kulturního a vědeckého rozmachu na jedné straně a obdobím neustálých válečných konfliktů na straně druhé. Nábožensky i politicky motivované konflikty zuřily po celé Evropě, avšak snad nikde jinde nebyly doprovázeny tak výraznými změnami ve fungování státu a celé společnosti jako právě v Anglii. V reakci na to mnoho soudobých filozofů obrátilo svoji pozornost k otázkám fungování společnosti a státu, vzniku státu a jeho zániku apod.

Nejvýznamnějšími anglickými filozofy, kteří se pod vlivem doby zaměřili na politickou filozofii, byli bezpochyby Thomas Hobbes a John Locke. Jádrem jejich politické filozofie je teorie společenské smlouvy vysvětlující vznik státu a legitimitu státní moci na základě uzavření smlouvy mezi lidmi. S prvky teorie společenské smlouvy se můžeme setkat v dílech některých antických i středověkých filozofů, avšak s ucelenou teorií přicházejí až právě Thomas Hobbes, John Locke a několik dalších filozofů v 17. století.

Teorie společenské smlouvy Thomase Hobbesa a Johna Locka a jejich vzájemné srovnání je náplní této bakalářské práce. Bakalářská práce je rozdělena do tří hlavních částí doplněných úvodem a závěrem. První část je zaměřena na Thomase Hobbesa a druhá na Johna Locka. Obě obsahují nástin historického kontextu, stručný popis života a díla obou filozofů a hlavně jejich pojetí společenské smlouvy a s tím související pohled na společnost a stát. Třetí část je zaměřena na vzájemné srovnání teorií společenské smlouvy. Závěr obsahuje stručné zhodnocení a shrnutí základních myšlenek obou filozofů.

Po formální stránce je práce řešena takto: Citace jsou řešeny odkazem na bibliografický údaj přímo v textu v hranaté závorce. Přímé citace jsou dané do uvozovek. Názvy děl jsou vyznačeny kurzívou. Poznámkový aparát slouží k doplnění informací v textu.

1. Thomas Hobbes

1.1 Politická situace v Anglii

V roce 1558 nastoupila na trůn Alžběta I, poslední panovnick z rodu Tudorovců. Vládla 45 let. Její vláda byla velice úspěšná. Podařilo se jí znovuobnovit anglikánskou církev. I přes neustálé problémy s odbojnými Iry a Skoty se Anglie vyhnula většímu válečnému konfliktu na rozdíl od zbytku Evropy zmítaného náboženskými konflikty. Rozvíjelo se umění. Především divadlo zaznamenalo díky osobě Williama Shakespeara velký vzestup. Dalším prudce vzrůstajícím odvětvím byla mořeplavba. Anglie pokračovala v kolonizaci Ameriky. Podařilo se jí zničit do té doby neporazitelnou španělskou Armadu, díky čemuž Španělsko přišlo o svoje výsadní postavení na moři a Anglie si připravila půdu k tomu stát se námořní velmocí číslo jedna. Alžběta se nikdy neprovdala, ani neměla děti. Po její smrti v roce 1603 nastoupili na trůn Stuartovci, konkrétně Jakub I, jehož matku Marii Stuartovnu nechala Alžběta popravit.

Pokud byla Alžběta jedním z nejúspěšnějších panovníků, tak Stuartovci byli jako celek naopak jedni z nejméně úspěšných. Vláda Jakuba I. proběhla ještě v poklidu. Pokračoval rozvoj literatury díky takovým osobnostem jako byli Francis Bacon, Ben Johnson a také v té době začínající Thomas Hobbes. Problémy začaly až s nástupem Karla I. v roce 1626. Od počátku své vlády měl roztržky s parlamentem, a tak ho přestal svolávat. Jeho cílem bylo vytvořit z personální unie Anglie, Skotska a Irska jednotný stát s ním v čele. K upevnění své moci zaváděl v Irsku a Skotsku náboženská opatření prosazující anglikánskou církev. To vyvolalo silný odpor především u Skotů, kteří se odmítali podvolit jeho rozkazům. Karel I. se rozhodl podniknout vojenské tažení, které by odpor Skotů zlomilo, ale k tomu neměl dostatek finančních prostředků, a tak byl nucen svolat parlament a požádat o zafinancování války. Parlament i přes předchozí rozpory s králem souhlasil, avšak král byl Skoty poražen, což ještě přispělo ke stále sílící kritice Karla I. ze strany parlamentu. Král reagoval neúspěšným pokusem o zatčení 5 členů parlamentu za velezradu v lednu 1642. To vyvolalo občanskou válku mezi přívrženci krále a přívrženci parlamentu, která trvala s přestávkami až do roku 1649. Karel I. byl nakonec poražen a popraven. Jeho syn Karel II. byl nucen uprchnout do Francie.

Jednou z vůdčích osobností vítězné strany byl Oliver Cromwell, který roku 1653 za pomoci armády rozpustil v rozporech se zmítající parlament a ustanovil se svrchovaným vládcem anglické republiky s titulem lord protektor. To vedlo k určitému uklidnění situace. Po smrti Cromwella roku 1658 se stal lordem protektorem jeho syn Richard. Ten však nebyl tak silnou osobností jako jeho otec a neměl tak silné spojení ani v armádě, ani parlamentu. Byl donucen rezignovat a znovuobnovený parlament rozhodl o návratu k monarchii a restauraci Stuartovců. Za vlády Karla II. došlo k určitému uvolnění poměrů ve veřejném životě, byla založena Královská společnost pro podporu věd, avšak rozpory mezi králem a parlamentem přetrvávaly až do Karlovy smrti (1685).

1.2 Život a dílo

Thomas Hobbes se narodil v roce 1588 ve Westportu u Malmesbury do rodiny málo vzdělaného venkovského vikáře. Od svých 14 let studoval na univerzitě v Oxfordu, kde v roce 1607 získal titul bakaláře svobodných umění. Po dokončení studií pracoval jako vychovatel pro hraběte Cavendishe (od roku 1613 Devonshire). Během působení v rodině Devonshirových pobýval několik let v Itálii a ve Francii, kde se seznámil s Marinem Mersennem, díky kterému měl možnost setkat se s mnoha významnými vědci a filozofy tehdejší doby jako byli Galileo Galilei, Pierre Gassendi, či René Descart. Pravděpodobně i díky těmto setkáním zaměřil svoje zájmy ve 30. letech 17. století na matematiku, geometrii a otázky přírodní filozofie. Jeho zájem o přírodní vědy zůstal živý do konce jeho života, avšak vyhrocená politická situace v rodné Anglii obracela jeho pozornost stále více k politice a politické filozofii.

Prvním Hobbesovým politickým spisem motivovaným situací roku 1640 bylo pojednání *The Elements of Law, Natural and Politic*, ve kterém na základě mechanistické antropologie a podle vzoru přírodovědeckých rozvíjí ideu jednoty státní moci, která je esenciální pro Hobbesovu politickou teorii [Röd 2002: 221]. Kvůli občanské válce byl Hobbes nucen strávit roky 1640 až 1651 ve francouzském exilu. V roce 1642 zveřejnil spis *O občanu* jako jednu ze tří částí plánovaného díla *Elementa Philosophiae*. Další dvě části trilogie *O tělese* a *O člověku* vyšly až v roce 1655, respektive 1658. Za spis *O tělese* byl Hobbes kritizován soudobými matematiky pro nedostatek vědecké odbornosti. Ještě více kritiky se na Hobbese sneslo při vydání jeho

stěžejního díla politické filozofie *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*, které vyšlo v roce 1651 v Londýně těsně před jeho návratem do Anglie. Kritika spisu *Leviathan* spočívala především v osočení Hobbese ze snahy zavděčit se Oliveru Cromwellovi, aby se mohl v poklidu vrátit do Anglie. Je pravda, že základní myšlenky obsažené v *Leviathanu* týkající se suverenity a jednoty státní moci spolu s nezávislostí světské moci na moci církevní byly velice sympatické tehdejšímu politickému režimu v Anglii a především Cromwellovi. Na druhou stranu Hobbes tyto názory v oblasti politické filozofie zastával dlouhodobě.

V roce 1660 došlo k restauraci monarchie a na trůn usedl Karel II. Stuart. Hobbes se s Karlem II. znal z dob, kdy byli oba ve francouzském exilu a Hobbes působil jako Karlův učitel matematiky. Díky tomu navázal Hobbes dobré vztahy s korunou a dostal od krále doživotní rentu 100 liber ročně. Až do konce svého života (1679) zůstal Hobbes velice činný. Věnoval se anglickému právu (*A Dialogue between a Philosopher and a Student of the Common Law of England*), zkoumání příčin občanské války (*Behemoth or the Long Parliament*), církevním dějinám (*An Historical Narration Concerning Heresy and the Punishment Thereof*) a také překládání klasických děl. Z latiny do angličtiny přeložil například Homérova díla *Illias* a *Odysea*.

1.3 Politická filozofie

1.3.1 Přirozený stav

Původní uspořádání společnosti lidí před vznikem jakéhokoli státního zřízení nazývá Hobbes přirozeným stavem. V tomto stavu se lidé řídí svojí přirozeností, kterou charakterizuje několika hlavními rysy.

Podle Hobbese jsou vrozené tělesné i duševní vlastnosti všech lidí stejné do té míry, že jsou si prakticky všichni rovni. K rovnosti všech lidí rovněž přispívá fakt, že fyzicky silnější jedinci bývají slabší duševně a naopak [Hobbes 1941: 159]. Rozdíl mezi duševními schopnostmi lidí není až tolik ve vrozených vlastnostech, ale v získaných zkušenostech. Rozdíl mezi vrozenými fyzickými schopnostmi je výraznější, avšak i ten nejslabší může zabít toho nejsilnějšího, ať už úkladem, nebo spoluprací s jinými slabšími a ohroženými jedinci [Hobbes 1941: 160]. Díky tomu, že každý člověk může

vůči druhému činit prakticky cokoli, včetně zabití, žije celá společnost v permanentním strachu [Hobbes 1988: 138].

Další součástí lidské přirozenosti je touha po moci. Bohatství, vědění, čest jsou podle Hobbese jen různé druhy moci [Hobbes 1941: 114]. Tato touha po bohatství, vědění a cti vede lidi ke sdružování se s ostatními lidmi, protože společnost dalších lidí může člověku pomoci k naplnění jeho vlastních sobeckých cílů. Často pak dochází k situaci, že po určité věci touží více lidí, což nutně vede ke konfliktu a k boji. V přirozeném stavu neexistuje soukromé vlastnictví. Každý má tolik, kolik si dokáže vybojovat a náleží mu to po dobu, po kterou si to dokáže udržet [Hobbes 1941: 165]. To vede k tomu, že lidé nerozšiřují svoje vlastnictví nad množství, které jsou si schopni vlastními silami udržet. Někteří lidé navíc napadají ostatní z pouhé zpučnosti, pocitu vlastní síly a jejího dokazování si. Tento stav vede jednotlivce k neustálému napadání ostatních, aby sami získali, co možná největší moc nejenom kvůli samotné touze po moci, ale také kvůli preventivní obraně vůči ostatním. Hobbes popisuje život v přirozeném stavu jako krátký a bídny, jako válku všech proti všem, ve které je „člověk člověku vlkem.“ [Hobbes 1941: 162]

V přirozeném stavu neexistuje spravedlnost, protože neexistují jakékoli objektivní normy, které by určité lidské chování považovaly za spravedlivé, nebo nespravedlivé. Stejně tak nelze v přirozeném stavu objektivně určit, co je dobré a co je špatné. Hodnotící soudy tohoto typu mají v přirozeném stavu pouze subjektivní povahu. Jediným existujícím právem je právo přirozené, které spočívá v tom, že člověk je oprávněn použít jakékoli prostředky, které povedou k nejefektivnějšímu naplnění jeho cílů, především zachování vlastního života [Hobbes 1909: 27]. Hobbes toto právo popisuje jako právo všech na vše.

V určitém protikladu proti sebezničujícímu soupeření v přirozeném stavu však působí jiné součásti lidské přirozenosti a to rozum a city. Mezi tyto city Hobbes řadí strach ze smrti, naději a touhu po pohodlném a pokojném životu. Skrze rozum člověk dospívá k přesvědčení, že zachování míru vede k zachování jeho života, jeho vlastní existence a poznává mírové zásady, na kterých je schopen se s ostatními členy společnosti shodnout. Tyto zásady, či pravidla Hobbes nazývá přirozenými zákony, protože vycházejí z lidské přirozenosti [Hobbes 1941: 165].

1.3.2 Přírozené zákony

Hobbes definuje 20 přírozených zákonů. Ty nejdůležitější jsou pak první dva. První zákon zní: „Vyhledej a zachovávej mír.“[Hobbes 1941: 166] Pokud nelze míru dosáhnout, přetrvává válečný stav, ve kterém má člověk právo na vše a může k tomu použít jakékoli dostupné prostředky. Z prvního zákona vychází zákon druhý: „Každý má být ochoten, jsou-li ovšem zároveň ochotni všichni ostatní, vzdát se dle svého úsudku práva na vše a spokojit se s takovou svobodou se zřetelem k ostatním, jakou by on sám poskytl jiným se zřetelem k sobě.“[Hobbes 1941: 166] Jenže pokud se tímto zákonem neřídí byt' jen jeden člověk, nemá smysl aby se jím řídili i ostatní, protože pak by se stávali snadnými oběťmi. Ze podstaty prvních dvou přírozených zákonů vyplývá, že se řídí zákonem evangelia: „Co nechceš, aby ti činili jiní, nečiň ani ty jim.“[Hobbes 1941: 167]. Toto pravidlo je základním kamenem všech přírozených zákonů. Obecně přírozené zákony obsahují pravidla chování, jejichž dodržováním se člověk stává morálním a ctnostným a získává kladné vlastnosti. Tyto morální zákony jsou věčné a jsou lidstvu dány od Boha [Hobbes 1941: 304].

1.3.3 Vznik státu

Třetí přírozený zákon zní: „Ať lidé vykonávají sjednané smlouvy.“[Hobbes 1941: 177] Je to vlastně vyjádření obecného právního principu *pacta sunt servanda*. Díky přírozeným zákonům poznáním rozumem si lidé uvědomují, že by spolu měli uzavřít mírovou dohodu, kterou omezí svoje právo na vše, aby se vymanili z válečného stavu. Takto uzavřená smlouva je závazná, ale v přírozeném stavu neexistuje žádná svrchovaná moc, která by mohla vynutit její dodržování. Jediným východiskem je tedy ustavení společné suverénní moci. Prostředkem k vytvoření svrchované moci, která by byla schopna zajistit dodržování zákonů a tím i mír a bezpečí, je společenská smlouva.

Společenskou smlouvu uzavírají lidé v přírozeném stavu tímto symbolickým prohlášením: „Vzdávám se svého práva vládnout sobě a odevzdávám toto právo tomuto muži nebo tomuto sboru mužů, jestliže jim také ty odevzdáš své právo a stejně jako já je zplnomocníš ke všemu a uznáš jejich činy za své.“[Hobbes 1941: 166] V Hobbesově pojetí se všichni lidé vzájemně zaváží vzdát se svých přírozených práv a převést je

všechna na třetí osobu. Rovněž převádí na třetí osobu i svou vůli, tak vzniká jedna společná vůle, respektive sjednocení vůlí. Takto zvolený muž, respektive sbor mužů s nikým žádnou smlouvu neuzavírá. Díky tomu, že mu lidé odevzdali všechna svá práva a zplnomocnili ho ke všemu, se stává suverénem. Dochází k vytvoření státu, kterému smlouvou ustanovený panovník vládne svrchovanou mocí.

Vedle vzniku státu uzavřením společenské smlouvy existuje ještě vznik státu dobytím za použití násilí. Tento způsob není podle Hobbese nelegitimní. V prvním případě se lidé podrobují suverénovi dobrovolně kvůli strachu z života v přirozeném stavu, zatímco v druhém ze strachu ze samotného suveréna. Hlavní důvod akceptování suveréna je v obou případech stejný a to zachování života. V prvním případě se stávají poddanými, zatímco v druhém otroky [Hobbes 1988: 207-209]. Jejich práva a povinnosti jsou však v podstatě totožné. Prakticky stejná jsou i práva a povinnosti suveréna.

1.3.4 Druhy státního zřízení

Hobbes rozlišuje 3 základní druhy státního zřízení podle toho, kolika lidem je svěřena svrchovaná moc. Jsou to monarchie, aristokracie a demokracie. V monarchii je svrchovaná moc svěřena do rukou jediného člověka. V aristokracii i demokracii je svrchovaná moc v rukou sboru občanů. Rozdíl mezi nimi je v tom, že v demokracii tento sbor zahrnuje všechny občany, zatímco v aristokracii je tento sbor omezen. Tyranie, oligarchie a anarchie nejsou jednotlivými druhy státu ani pokleslými formami monarchie, aristokracie a demokracie.¹ Podle Hobbese jsou to pouze pejorativní pojmenování základních druhů státu. Tato pojmenování byla vymyšlena odpůrci jednotlivých základních druhů státního zřízení [Hobbes 1941: 217].

Ze výše zmíněných druhů státního zřízení Hobbes preferuje monarchii. Díky tomu, že svrchovanou mocí v monarchii vládne pouze jediný člověk, nemůže logicky docházet ke konfliktu mezi držiteli svrchované moci, jak k tomu často dochází v aristokracii, nebo demokracii. Čím větší je počet držitelů svrchované moci, tím větší je riziko vzájemných sporů, které mohou vést k nejednotě svrchované moci, přičemž jednota je jedním z esenciálních aspektů svrchované moci. V monarchii jsou zájmy držitele svrchované moci nejvíce ztotožněny s veřejným blahem [Hobbes 1941: 219].

¹ Rozdělení forem státního zřízení na právní a pokleslé podle toho, jestli držitel moci vládne ve prospěch obce, nebo ve svůj vlastní prospěch, pochází do Aristotela.

Dědičnost vlády v monarchii je na jednu stranu nevýhodou, protože se panovníkem může stát i velice nezpůsobilá osoba k vládnutí. Na druhou stranu může panovníka dědičnost vlády motivovat k co nejlepšímu vládnutí, protože se de facto jedná o jeho dědičný majetek. Argument, že v rámci monarchie mají občané relativně méně svobody Hobbes odmítá s tím, že svoboda občanů je omezena pouze občanskými zákony, které existují ve všech typech státního zřízení. Podobným způsobem odmítá i argument, že jednotlivec může zneužívat svrchovanou moc ve svůj osobní prospěch na úkor státu. Zneužívat svrchovanou moc mohou její držitelé i v ostatních formách státního zřízení. Dokonce je ještě větší pravděpodobnost, že bude svrchovaná moc zneužívána v aristokracii a demokracii, protože osobní zájmy držitelů svrchované moci nejsou tolik ztotožněny s veřejnými zájmy jako v monarchii[Hobbes 1941: 219]. Na výrazně nerovném postavení panovníka a jeho poddaných nevidí Hobbes nic špatného. Vždyť je to právě absolutní rovnost lidí panující v přirozeném stavu, která podněcuje válečný stav. Nadřazenost panovníka je nutná pro udržení bezpečnosti.

1.3.5 Pojetí státní moci

„Stát je jedna osoba, jejíž vůle smlouvou mnoha lidí má být přijímána za vůli všech, takže může užívat veškeré moci a prostředků každého jednotlivce k udržení míru a společné obraně.“[Hobbes 1909: 71] Tuto osobu Hobbes nazývá symbolicky Leviathanem, nebo také smrtelným Bohem. Stát je tedy určitým sdružením lidí, které obklopuje suverénní moc stejně, jako jsou jednotlivé části živého organismu uspořádány okolo aktivního životního principu. Skrze tuto organickou analogii Hobbes popisuje podstatu suverénní moci a odděluje ji tak od každé individuální osoby, sdružení osob, nebo ústavodárného procesu, které suverénní moc v politických zřízeních ztělesňují [Scruton 1999: 222].

Svrchovanost státní moci v Hobbesově pojetí spočívá v tom, že je neomezená a nedělitelná. Neomezenost podle Hobbese spočívá v tom, že je to největší možná moc, kterou lze na jednoho člověka přenést [Hobbes 1988: 185]. Jediné, co může omezit moc, je jiná větší moc, protože ten, kdo ukládá omezení, musí mít větší moc, než ten, komu jsou tato omezení ukládána [Hobbes 1988: 191]. Z toho vyplývá, že svrchovaná moc je rámci státu vždy jen jedna a nositel svrchované moci nepodléhá žádným občanským zákonům, které sám vydává. Druhým důležitým rysem svrchované moci je

jednota. Hobbes naprosto odmítá dělení státní moci na výkonnou, zákonodárnou a soudní. Jakékoli oddělování státní moci není nic jiného, než její rozkrádání. Pokud dojde k rozdělení svrchované moci, jednotlivé oddělené složky svrchované moci spolu soupeří navzájem a to vede k rozpadu státu [Hobbes 1941: 339]. Za příklad Hobbes dává soudobou Anglii, která rozdělila státní moc mezi krále a parlament, což vedlo k občanské válce. Občanská válka je vždy horší variantou než vláda jakéhokoli suveréna.

1.3.6 Výkon státní moci

Z podstaty Hobbesova pojetí společenské smlouvy panovník nepodepisuje společenskou smlouvu a není jí tím pádem ani zavázán. Společenská smlouva mu dává do rukou svrchovanou moc. Pokud je panovník držitelem veškeré moci ve státě, co mu pak brání, aby tohoto postavení nezneužíval? Jakým způsobem je zajištěno, že stát bude plnit ty funkce, kvůli kterým byl založen? Ačkoli panovník nepodléhá společenské smlouvě, ani občanským zákonům, stále podléhá přirozeným zákonům, respektive je odpovědný pouze Bohu. Panovník má sám od sebe zájem na tom, aby se jeho poddaným vedlo dobře. Tím, že roste bohatství, síla a vážnost jeho poddaných, roste i bohatství, síla a vážnost celého státu [Hobbes 1941: 219]. Zároveň stále platí, že panovník disponuje sjednocenou vůlí všech lidí, kteří uzavřeli společenskou smlouvu, takže lidé samotní nesou za panovníkova rozhodnutí nepřímou odpovědnost. Právo na suverénní moc je tak oblíbená vlastnost, že k tomu, aby si panovník získal náklonnost poddaných, mu postačuje pouze to, že poddaní vidí, že je schopen neomezeně vládnout a rovněž ochránit stát před ostatními státy. Nakonec i ten nejbídnější život ve státě pod vládou toho nejhoršího panovníka je výrazně lepší než původní válka všech proti všem v přirozeném stavu [Hobbes 1941: 216].

Základní povinností panovníka a zároveň hlavním důvodem uzavření společenské smlouvy je zajištění bezpečnosti státu a jeho občanů. Od této povinnosti se odvíjí celá panovníkova činnost. Ať už je suverénem jedna osoba, nebo sbor osob, nemůže zajistit chod státu úplně sám. Panovník má právo vybírat a jmenovat služebníky státu (např. úředníky, soudce, vojenské velitele), aby zabezpečovali chod státu. Má právo rozhodovat v otázkách války a míru, uzavírat mezinárodní smlouvy.

Zákonodárnou moc realizuje panovník vydáváním občanských zákonů. Občanské zákony jsou pravidla vydaná panovníkem písemně, ústně či jiným dostatečně

srozumitelným způsobem, která jasně stanovují, co mohou a nemohou občané státu činit. Až díky občanským zákonům vzniká spravedlnost. Užíváním občanských zákonů poddaní rozeznávají, co je dobré a co špatné [Hobbes 1941: 285]. Ruku v ruce s právem vydávat zákony, jde právo udělovat sankce za jejich porušení. Za pomoci trestů si panovník vynucuje nejen dodržování zákonů, ale i smluv, které spolu jeho poddaní navzájem uzavírají. Ve svém negativním pohledu na lidskou přirozenost je Hobbes přesvědčen, že právě strach z trestu je hlavním důvodem, díky kterému lidé dodržují občanské zákony [Hobbes 1941: 315]. Vedle práva na trestání poddaných mu náleží i právo je odměnit v případě, že svými činy přispějí k blahu státu. Vztah mezi občanským a přirozeným zákonem Hobbes definuje takto: „Občanský a přirozený zákon nejsou dva druhy, nýbrž dvě části jednoho zákona, část napsaná je zákon občanský, část nepsaná je přirozený.“ [Hobbes 1941: 288] Z toho vyplývá, že panovník vydáváním občanských zákonů dává přirozeným zákonům závaznou formu. Samozřejmě panovník může vydávat i zákony, které nebudou v souladu s přirozenými, avšak Hobbes předpokládá dobrou vůli panovníka.

Co se týče majetkových práv, tak může panovník stanovovat výši daní, kontrolovat dovoz i vývoz zboží. Se vznikem státu vzniká i institut soukromého vlastnictví. Vlastnictví je definováno jako držba věci, na kterou má výhradní právo pouze jedinec. Na rozdíl od přirozeného stavu věc jedinci náleží, i když jí zrovna fyzicky nedrží [Hobbes 1909: 82]. Panovník má povinnost chránit soukromé vlastnictví mezi jeho poddanými, avšak on sám má nárok na jakýkoli majetek ve státě [Hobbes 1941: 271]. Má právo přidělovat půdu, jak uzná za vhodné.

V neposlední řadě by se měl panovník snažit přesvědčovat a utvrzovat své poddané o správnosti jeho vlády a fungování státu. Má možnost určovat, které myšlenky a která učení jsou správná a prospěšná. Ta učení, která odporují pojetí vlády a státu a tím ohrožují mír, má právo cenzurovat a jakkoli jinak potlačovat. Panovník nemůže být poddanými za žádných okolností odvolán, ani nahrazen jiným panovníkem. Bylo by to porušení společenské smlouvy.

1.3.7 Práva a povinnosti poddaných

Hlavní povinností poddaných je především respektovat svrchovanou moc panovníka a dodržovat občanské zákony. Hobbes si uvědomuje, že nejde všechny společenské vztahy postihnout regulací občanských zákonů, ani to není nutné. V těch společenských vztazích, které nejsou regulovány občanským zákonem, mají poddaní svobodu chování [Hobbes 1941: 214]. Dá se tedy říci, že každý může činit, co není zákonem zakázáno. Toto vyjádření je první ze dvou částí zásady legální licence.² Naopak druhá část zásady legální licence spočívající v tom, že nikdo nesmí být nucen k ničemu, co zákon neukládá, už v Hobbesově pojetí státu neplatí. Panovník může z titulu svrchované moci nařídít poddanému cokoli s jedinou výjimkou a to je ohrožení jeho vlastního života. Pokud panovník nařídí poddanému, aby se zabil, zmrzačil, nebránil útoku, nejedl, nepil, nedýchal..., má poddaný právo tento příkaz neuposlechnout [Hobbes 1941: 245]. Zachování vlastního života je totiž právo, které společenskou smlouvou na suveréna nepřechází. Je to právo, které jedinec nemůže žádným způsobem převést na jiného, ani se ho ve prospěch jiného vzdát [Hobbes 1941: 318].

Poddaní mají právo zakládat politická a soukromá sdružení zastupující určité množství obyvatel. Samozřejmě zřízení sdružení podléhá souhlasu panovníka, který je může i kdykoliv zakázat. Panovník může sám založit shromáždění, kam by lid vyslal své zástupce, jehož úkolem by bylo panovníkovi radit a informovat ho o stavu společnosti. Ve státě mohou vznikat i ochranná sdružení jako jsou politické strany, nebo různá spiknutí. Tato sdružení jsou v Hobbesových očích zbytečná a často se i dopouštějí nezákonné činnosti [Hobbes 1941: 261].

1.3.8 Vztah církve a státu

Podle Hobbese vedle sebe nemůžou existovat moc světská a moc duchovní, aniž by jedna nebyla podřízena druhé. Světská a duchovní nadvláda jsou do jisté míry totéž. Tím, že duchovní moc stanovuje, co je hřích a jaký trest za něj následuje, vlastně konkuruje občanským zákonům. To vytváří situaci, kdy poddaný podléhá dvěma pánům zároveň, což v případě rozporu jejich příkazů ani není možné [Hobbes 1941: 341]. Z Hobbesovy koncepce vyplývá, že moc církevní podléhá moci světské. V rámci státu může existovat pouze jedna svrchovaná moc. Svrchovaná moc v rukou vladaře je základem státu. Panovníci suverénních států jsou jediné osoby zůstávající v přirozeném

² Zásada legální licence je liberální ústavní zásada vyjadřující míru svobody občana státu. Každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.

stavu a podléhající pouze Bohu. Všichni ostatní lidé včetně duchovních podléhají Bohu i panovníkovi. Panovník jmenuje kněze, stejně jako ostatní služebníky státu. Obecně je Hobbes kritický vůči působení křesťanské církve a jejích hodnostářů. Papež a další církevní autority si nárokují vlastní neomylnost a monopol na výklad Bible. Hobbes dává několik příkladů, ve kterých si církev účelovým výkladem Bible zajišťuje světské výhody, což vede k nespokojenosti věřících a podkopávání autority vladaře. Toto chování církevních hodnostářů je hlavním důvodem problémů církve a její neoblíbenosti[Hobbes 1941: 159]. Církev by měla pouze vzdělávat a vést věřící ke správnému životu. Uctívání Boha dělí soukromé a veřejné. Veřejné je takové uctívání Boha, které dává stát jako celek, takže o něm rozhoduje vladař. Panovník tedy může určit, jaké náboženství je pro jeho stát vhodné. Poddaní ho musí přijmout a na veřejnosti projevat úctu Bohu, tak jak státem nařízeno. V soukromí beze svědků jim však Hobbes nechává svobodu v projevení úcty Bohu[Hobbes 1941: 370].

1.3.9 Zánik státu

Stát existuje dokud existuje svrchovaná moc, díky které může stát zajišťovat bezpečí svých občanů. „Povinnost poddaných k vladaři trvá tak dlouho, ale nikoli déle, dokud trvá i jeho moc, pro kterou je může chránit... Svrcovanost je duší státu; jakmile by opustila tělo, nedostávají už údy žádný pohyb od ní.“[Hobbes 1941: 248] Pakliže panovník přestane disponovat svrchovanou mocí, společenská smlouva pozbývá platnost a celá společnost se navrácí do přirozeného stavu, který panoval před uzavřením společenské smlouvy. Hobbes dává několik případů, kdy může panovník o svoji svrchovanou moc. Může se tak stát pod útokem jiné svrchované moci, nebo pokud se vladař sám svrchované moci vzdá, nebo pokud zemře bez právoplatného nástupce[Hobbes 1941: 249 - 250].

2. John Locke

2.1 Politická situace v Anglii

Po znovuoobnovení monarchie v roce 1661 vládl Karel II. až do roku 1685. Jeho vláda nebyla bezproblémová. Anglie byla zasažena morovou epidemií, pokračovaly neustálé menší, či větší konflikty krále s parlamentem. Největším problémem ale nastal po Karlově smrti. Jelikož Karel II. neměl děti, nastoupil po něm na trůn jeho bratr Jakub, vévoda z Yorku. Jakub II. byl přesvědčený katolík, který usiloval o posílení své moci. Hned po svém nástupu na trůn začal dosazovat na důležité veřejné posty své stoupence. Tím byla narušena nezávislost soudů, univerzit i anglikánské církve. Na překážku mu bylo i jeho náboženské vyznání, které prosazoval proti v Anglii zavedenému protestantství. Nespokojenost Angličanů s Jakubovou vládou vyvrcholila po narození jeho syna v roce 1688. Skupina vysoce postavených členů parlamentu se pod hrozbou pokračování katolické královské linie obrátila na místodržitele holandských provincií Viléma III. Oranžského s nabídkou královské koruny.

Získání královského trůnu Vilémem III. Oranžským je nazýváno Slavnou revolucí, ale jednalo se spíše o převrat. Po vylodění v Anglii se na Vilémovu stranu přidala většina šlechty. Jakub vědom si své bezvýchodné situace uprchl se svou manželkou do Francie. Jeho dcera Marie II. byla Vilémovou manželkou a rok po Slavné revoluci 11. dubna 1689 byli společně korunováni vládci Anglie, Skotska a Irska. Podmínkou korunovace byl jejich souhlas s Deklarací práv (*Bill of rights*). Deklarace práv měla značný politický význam. Jednou provždy vyloučila možnost, že by se katolík stal anglickým králem. Zvýšení daní bylo možné pouze se souhlasem parlamentu. Panovník nesměl udržovat armádu v době míru bez souhlasu parlamentu. Obecně omezila pravomoci panovníka ve prospěch parlamentu do té míry, že znemožňovala uzurpování moci panovníkem a Anglie se díky ní stala konstituční monarchií. Jakub se s tímto stavem odmítl smířit a vylodil se v roce 1689 v Irsku, kde měl několik katolických spojenců, kteří si říkali jakobité. Konflikt trval do roku 1691, kdy byl Jakub definitivně poražen. Mnoho irských katolíků stále považovalo Jakuba za právoplatného krále, což mělo za následek několik povstání v následujících letech.

2.2 Život a dílo

John Locke se narodil ve Wringtonu u Bristolu v roce 1632 do prosté měšťanské rodiny. Byl vychován v puritánském duchu. Jeho dětství bylo zasaženo občanskou válkou, jejíž důsledky měl možnost vidět všude kolem sebe. Od 15 let studoval na anglikánské škole ve Westminsteru. Ve 20 letech se dostal na Oxford, kde studoval filozofii a také přírodní vědy, především chemii a lékařství. Při studiu zároveň pracoval jako soukromý učitel gramatiky a filosofie, později také jako lékař a vychovatel v domě lorda Ashleje, pozdějšího hraběte ze Shaftesbury. V šedesátých 17. století napsal několik méně významných prací, které nebyly publikovány. Jsou zajímavé v tom, že demonstrují určitý vývoj Lockově myšlení. Zatímco ve spisech *Essays on the Law of Nature* a *Two Tracts on Government* napsaných v letech 62 a 64 se Locke profiluje jako zastávce konzervativně-autoritářských idejí[Röd 2004: 34], tak ve spisu *Essay Concerning Toleration* z roku 67 už tento postoj opouští. Na počátku sedmdesátých let se Locke vrátil ke studiu na Oxfordu a zaměřil se na teorii poznání. V roce 1674 opustil na čas rodnou Anglii. Do roku 1679 pobýval ve Francii.

Po jeho návratu do Anglie v roce 1679 se stupňuje napětí mezi protestanty a katolíky. Hrabě ze Shaftesbury, dlouholetý Lockův zaměstnavatel, přítel a vůdce protestantského křídla v parlamentu se zapletl do plánu na převrat. Následně byl nucen uprchnout do Holandska, kde krátce na to také zemřel. V reakci na politickou situaci Locke napsal v letech 79 až 80 své nejvýznamnější dílo v oblasti politické filozofie *Dvě pojednání o vládě*. První pojednání je kritikou díla sira Filmera *Patriarch or the Natural Power of Kings*, které obhajuje absolutní monarchii jako ideální státní zřízení a snaží se legitimizovat nárok panovníka na absolutní moc. Ve druhém pojednání pak Locke rozvíjí vlastní teorie v oblasti politické filozofie. *Dvě pojednání o vládě* vyšla až po Slavné revoluci, což vyvolalo podezření, že byla napsána dodatečně jako obhajoba hraběte Shaftesburyho. V roce 1683 Locke emigroval před revolucí do Holandska, kde se seznámil s pozdějším králem Vilémem Oranžským a dokončil svoje nejvýznamnější dílo z oblasti teorie poznání *Esej o lidském rozumu*.

Díky svržení krále Jakuba II. a vítězství parlamentaristů ve Slavné revoluci se Locke mohl v roce 1689 vrátit domů z holandského exilu. Po jeho návratu byla vydána všechna jeho nejvýznamnější díla. V roce 1689 vyšla již zmíněná *Dvě pojednání o vládě* a první *Dopis o toleranci*(následující dva dopisy vyšly v letech 1690 a 1693). *Esej o lidském rozumu* byla vydána v roce 1690. Další oblastí, o kterou se Locke zajímal, byla výchova a vzdělávání. Sám Locke pracoval jako soukromý učitel a vychovatel, což ho přivedlo k sepsání spisu *O výchově*, který vyšel v roce 1693. V roce 1695 publikoval

svoje poslední významnější dílo, nábožensko-filozofický spis *The Reasonableness of Christianity*. Poslední roky svého života strávil Locke v Oates v hrabství Essex, kde také v roce 1704 zemřel.

2.3 Politická filozofie

2.3.1 Přirozený stav

Původní stav lidské společnosti před vznikem státu Locke nazývá přirozeným stavem. Člověk je od přírody společenským tvorem a ze své přirozenosti vyhledává společnost ostatních lidí, ačkoli je schopný žít bez nich. V přirozeném stavu panuje svoboda jedinců spočívající v tom, že se mohou chovat podle libosti a nakládat se svým majetkem, jak sami uznají za vhodné [Locke 1965: 140]. Nejedná se však o absolutní svobodu, protože v přirozeném stavu jsou všichni jednotlivci omezeni přirozeným zákonem. Přirozený zákon je lidstvu dán od Boha a každý duševně vyspělý člověk je schopen ho rozumem poznat. Z přirozeného zákona plynou přirozená práva [Scruton 1999: 225]. Podle přirozeného zákona jsou si všichni lidé rovni, nezávislí a nikdo nesmí být poškozen na svém životě, zdraví, majetku a svobodě [Locke 1965: 141]. Pojmem svobody Locke myslí nezávislost člověka na vůli jiného člověka, respektive že žádný člověk nepodléhá jinému. Svoboda jednotlivce v přirozeném stavu končí tam, kde začíná svoboda druhého.

Všechny živé i neživé složky přírody jako jsou půda, rostliny, živočichové obklopující člověka v přirozeném stavu patří všem lidem a každý je může libovolně využívat. Osobním majetkem člověka se stávají až prací, kterou člověk vykoná k jejich využití [Locke 1965: 153]. Příkladem může být obdělání půdy. Prací dochází k jejich zhodnocení. Podle Locka je hodnota přidaná prací výrazně větší než hodnota před zpracováním [Locke 1965: 158]. Právo na osobní vlastnictví je základní přirozené právo. Nevzniká žádnou smlouvou, ani zvyklostí [Scruton 1999: 226]. Jeho existence není podmíněna existencí státu. Osobní majetek jednotlivce je limitován jeho vlastní spotřebou. Například nemá smysl shromažďovat potraviny, které by se zkazily dříve, než by je byl člověk schopen zkonzumovat. Tento fakt společně s dostatkem přírodních zdrojů zaručuje minimum sporů o majetek. Lidé však s tímto stavem nejsou spokojeni a

chtějí si uchovat nadhodnotu vzniklou jejich prací, respektive vlastnit více než sami dokáží spotřebovat. Kvůli tomu přisoudí hodnotu drahým kovům, jejichž kvalita se v průběhu času téměř nesnižuje, nebo se snižuje velmi málo. Věci s nižší trvanlivostí pak mohou směniti za drahé kovy a tím hromadit majetek nad limit vlastní spotřeby. Takto Locke vysvětluje vznik peněz [Locke 1965: 161-162]. Díky vynálezu peněz vzniká disproporcionalita mezi majetky jednotlivců a ubývá přírodních zdrojů nezatížených vlastnickým právem, což oboje logicky vede k nárůstu sporů o majetek a neoprávněných zásahů do vlastnického práva.

Jakýmkoli zásahem do přirozených práv, ať už jde o zásah do práva na život, majetek, nebo svobodu, se útočící osoba dostává s bránící se osobou do válečného stavu. V přirozeném stavu neexistuje žádná nadřazená moc, která by ukládala tresty, takže obrana proti zásahu do přirozeného práva stejně jako případný trest za takový zásah je plně v moci napadeného [Locke 1965: 147]. Zaprvé má člověk v přirozeném stavu právo na zachování svého života jakýmkoli způsobem uzná za vhodné. Zadruhé tím, že útočník poruší přirozený zákon, může se i napadený bránit způsobem odporujícím přirozenému zákonu. Způsob obrany by měl být přiměřený, co do výše způsobené škody, či újmy a zároveň by měl působit preventivně. Locke si však uvědomuje, že v praxi může být použita i zjevně nepřiměřená obrana. Jakoukoli obranou i přiměřenou nemusí válečný stav zaniknout. Jakmile jednou vznikne, tak pro jeho aktéry neplatí žádné zákony. Válečný stav je stavem nepřátelství, násilí a vzájemné záhuby a stojí v opozici proti přirozenému stavu, který je naopak stavem dobré vůle, vzájemnosti a míru [Locke 1965: 147].

„Vyvarovat se tohoto stavu válečného ... je jeden velký důvod, aby lidé vstoupili do společnosti a vzdali se stavu přirozeného. Neboť kde je na zemi autorita, moc jejíž pomoci se lze dovolat, tam je další trvání stavu válečného vyloučeno a spor je touto mocí rozhodnut.“ [Locke 1965: 149] Přirozený stav je sám o sobě postačujícím uspořádáním lidského soužití, ale nebezpečí plynoucí z propuknutí válečného stavu nutí lidstvo přirozený stav opustit a založit stát.

2.3.2 Vznik státu

Hlavním důvodem vzniku státu je tedy vytvoření moci, která by dokázala ochránit přirozená lidská práva spravedlivěji a efektivněji než jak jsou toho schopni

jednotlivci v přirozeném stavu. Jedná se tedy o vytvoření nestranného soudce a ochránce práv. Ke vzniku státu³ dochází uzavřením společenské smlouvy [Locke 1965: 185]. Ve společenské smlouvě se lidé zavazují vzdát se části své přirozené svobody a to konkrétně práva soudit a trestat bezprávi ve prospěch společenství, respektive státu. Společenskou smlouvu uzavírají všichni lidé spolu navzájem. Podstatným aspektem uzavření společenské smlouvy je dobrovolný souhlas každého jednotlivce s převedením jeho práv [Locke 1965: 196]. To vychází z Lockova přesvědčení, že člověk je od přírody svobodný a o podřízení se jakékoli moci může rozhodnout jedině on sám. Vznik státu a vlády násilím je tedy nelegitimní. Vytvořený stát už ke svým rozhodnutím nepotřebuje souhlas každého člena, ale rozhoduje většinou hlasů, přičemž menšina se musí podřídit [Locke 1965: 185]. Stát rozhodne většinou o formě státního zřízení a ustanovení státních orgánů, které budou oprávněny vykonávat státní moc.

2.3.3 Druhy státního řízení

Locke je nazývá státními nebo vládními formami. Vládní forma je odvislá od formy nejvyšší státní moci a to legislativy. Pokud stát vzniklý uzavřením společenské smlouvy neustaví žádný zákonodárny sbor, může přijímat zákony většinou hlasů všech občanů. Tato forma vlády se nazývá dokonalá demokracie. Společenství může zákonodárnou moc svěřit jedné osobě, pak se jedná o monarchii, nebo ji může svěřit několika osobám, pak se jedná o oligarchii. Společenství také může zákonodárnou moc svěřit vybraným občanům na určité časové období, na celý život, nebo jako dědičnou funkci [Locke 1965: 201]. Zároveň mohou být zmíněné formy vlády různě kombinovány, aby bylo dosaženo co nejefektivnějších výsledků. Specifickou formou vlády je tyranie. Tyran je neoprávněný držitel moci, kterou si uzurpoval násilím a zneužívá ji pro svůj vlastní prospěch na úkor těch, kteří pod jeho moc spadají [Locke 1965: 234].

V Lockově nejvýznamnějším díle *Dvě pojednání o vládě* není jednoznačně řečeno, jaká konkrétní forma vlády je pro společnost nejlepší. Nesmí to však být vláda absolutistická, která je v přímém rozporu z Lockovým liberálním myšlením. Kritice absolutismu a jeho ospravedlnění se Locke věnuje v *Prvním pojednání o vládě*, které je reakcí na soudobé spisy Roberta Filmera, zastávající restaurace Stuartovců a jednoho z

³ Pojem stát chápe Locke jako jakékoli nezávislé společenství lidí odpovídající latinskému výrazu civitas, nikoli pouze jako formu vlády.

hlavních ideologů absolutismu v Anglii. Sir Filmer legitimizuje absolutní monarchii na základě Písma svatého. Z jeho výkladu Bible vyplývá, že Adam byl původním monarchou s absolutní mocí, kterou mu svěřil Bůh. Filmer odvozuje absolutní moc monarchů nad poddanými od otcovské moci, kterou disponuje otec nad svými dětmi. Adam jako první člověk tedy disponoval absolutní mocí jako otec všech lidí i jako původní panovník. Od něj pak panovnická absolutní moc přecházela na jeho potomky až k soudobým panovníkům[Locke 1965: 39]. Lidé se tedy rodí nesvobodní, protože nad nimi má absolutní moc do určitého věku otec a zároveň nad nimi má absolutní moc i panovník.

Locke přináší celou řadu argumentů, které poukazují na nesprávnost Filmerova učení a jeho účelovou manipulaci s výkladem Bible. Bůh nesevěřil moc vládnout pouze Adamovi („Bůh požehnal jim a řekl jim, panujte.“), ale celému lidskému rodu, aby vládl nad zemí a ostatními živočichy[Locke 1965: 53]. Další problém Locke spatřuje v omezení absolutní moci nad dětmi pouze na osobu otce, protože v Bible jednoznačně uvádí na mnoha místech rovnost postavení otce a matky vůči dětem. Jiným nedostatkem Filmerovy teorie, které si Locke všímá, je přenesení absolutní moci z Adama na jeho potomky. Na které potomky absolutní panovnická moc přešla a proč? Podle Filmera jí disponují pouze lidé z rodu Adamova, ale to by jí pak museli disponovat všichni lidé na světě, protože všichni lidé jsou Adamovými potomky[Locke 1965: 103].

Není bez zajímavosti, že ačkoli je Locke považován za průkopníka liberalismu, tak ve svých dřívějších pracích dokonce obhajoval absolutismus. Jeho rétorika v *Two Tracts on Government* je velice podobná té Hobbesově. Používá Hobbesovo pojetí společenské smlouvy spočívající v tom, že souhlas legitimizuje absolutní vládu[Kraynak 1980: 68]. V průběhu času je vidět v jeho pozdějších dílech průběžný posun z pozice obhájce absolutismu v *Two Tracts* do pozice přesvědčeného liberála ve *Dvou pojednáních o vládě*.

2.3.4 Státní moc

Z podstaty Lockova pojetí společenské smlouvy vyplývá, že státní moc nemůže být absolutní. Všichni občané převedli část svých práv na stát, takže tím, že by někdo disponoval absolutní mocí, by porušoval společenskou smlouvu, protože by disponoval i právy, kterých se souhlasem se společenskou smlouvou vzdal. Člověk disponující

absolutní mocí by byl vůči ostatním v přirozeném stavu a společenská smlouva by ztrácela smysl [Locke 1965: 181]. Hranice státní moci jsou vymezeny přesně jejím účelem, který dosahuje až tam, kam to vyžaduje obecné blaho[Röd 2004: 73]. Obecným blahem je myšlena ochrana života, svobody a majetku občanů státu, respektive ochrana přirozených práv. Za účelem výkonu státní moci zřizuje společenství vládu.

Locke rozděluje státní moc na zákonodárnou, výkonnou a federativní, aby předešel nebezpečí, že by představitelé vlády získali příliš velkou až absolutní moc, nebo že by státní moc mohli zneužívat pro vlastní prospěch na úkor státu. Oddělení mocí zaručuje individuální svobodu. Oddělené moci jsou nuceny spolupracovat a zároveň se kontrolovat[Scruton 1999: 230].

2.3.5 Zákonodárná moc

Prvním a nejdůležitějším počinem společenství je ustanovení orgánu moci zákonodárné. Řádně zvolená legislativa je nejvyšší státní mocí. Je to moc, která reguluje způsob a užití Legislativní moc je limitována mocí, kterou měli lidé v přirozeném stavu, protože „nikdo nemůže převést na nikoho více moci než má sám.“[Locke 1965: 108-109]. Zákonodárná moc je nepřenositelná. Legislativa má monopol na vydávání zákonů. Účelem legislativy je zachování, nemá právo zabíjet, zotročovat, nebo ochuzovat občany, což vyjadřuje požadavek, že vydávané zákony musejí být v souladu s přirozeným zákonem [Locke 1965: 204]. Locke klade velký důraz na to, že legislativa nemůže za žádných okolností zabrat soukromý majetek občanů bez jejich souhlasu, protože právě ochrana vlastnictví je jeden z hlavních důvodů vzniku státu [Locke 1965: 208]. Zákonodárná moc platí i pro její tvůrce i pro představitele výkonné moci. Před zákonem jsou si všichni občané státu rovni.

Locke rozeznává dva druhy zákonodárných sborů: Stálé shromáždění a nestálé shromáždění [Locke 1965: 219]. Trvalé shromáždění, kde je legislativní moc stále v rukou těch samých lidí, může vést ke zneužití legislativy. Zákonodárce může mít snahu vydávat zákony, kterými by se obohacoval na úkor občanů. Druhá variantou je nestálé shromáždění, které by bylo svoláváno v případě nutnosti, odsouhlasilo by potřebné zákony a pak by se zákonodárci opět vrátili mezi řadové občany. To by je udržovalo v kontaktu s realitou všedních dní, mohli by zjistit, jak přijaté zákony fungují v praxi a v neposlední řadě by byli motivováni svými zákony neškodit občanům, protože jimi sami

jsou. Svolávání nestálého zákonodárného shromáždění by měl na starost představitel moci výkonné.

2.3.6 Moc výkonná a federativní

Výkonná moc je sice podřízena a odpovědná moci zákonodárné, ale na druhou stranu má pravomoc zákonodárné shromáždění svolávat a rozpouštět. Ve chvíli kdyby exekutiva bránila legislativě se scházet, porušovala by právo lidí na legislativu, což by mohli lidé brát jako vyhlášení válečného stavu [Locke 1965: 220]. Exekutiva především provádí zákony, kontroluje dodržování zákonů a zároveň vynáší tresty za jejich porušování. Oddělení moci soudní od moci výkonné, tak jak je známe dnes, ještě v Lockově teorii není.⁴ Na rozdíl od legislativy funguje exekutiva stále. Není potřeba neustále vydávat nové zákony, ale je nutné zajistit dodržování těch stávajících [Locke 1965: 212]. V zájmu veřejného dobra může představitel výkonné moci použít tzv. prerogativa, tj. rozhodnout ve věci, která není postihnuta zákonem, nebo je postihnuta zákonem směřujícím proti veřejnému blahu [Locke 1965: 118].

Federativní moc spočívá ve styku s okolními státy a se zahraničím obecně. V působnosti federativní moci je vyhlášení války, uzavírání míru, uzavírání mezinárodních smluv apod. V dnešním pojetí dělby moci je Lockova federativní moc součástí výkonné moci. Ačkoli Locke moc výkonnou a moc federativní odděluje, tak obě tyto moci svěruje stejným osobám. Uvědomuje se, že pokud by každou z těchto mocí třímali jiní lidé, mohlo by to vést k rozkolu a sporům ve vedení státu [Locke 1965: 210].

2.3.7 Práva a povinnosti občanů

Jedním ze základů Lockovy politické filozofie je teorie přirozených práv. Základní přirozená práva vycházející z přirozeného zákona jsou právo na život, respektive sebezáchovu, právo na svobodu a právo na majetek. Tato práva jsou neměnná, univerzální a existují bez ohledu na existenci státu. Každý člověk je poznává

⁴ S klasickým rozdělením státní moci na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní přišel až Charles Louis Monteschieu.

skrze rozum. Jsou nezcizitelná, nemůžeme se jich vzdát, ani nemohou být předmětem smlouvy. Vytyčují limity vládě a poskytují nárok na vzpouru [Scruton 1999: 228].

Uzavřením společenské smlouvy se lidé vzdali své dokonalé svobody v přírodním stavu. Avšak i v rámci státu mají širokou svobodu a práva. V zásadě platí, že mohou činit vše, co není zákonem zakázáno a nemohou být nuceni k ničemu, co není zákonem přikázáno. Locke byl velkým zastáncem tolerance a svobody názorů. Každý člověk má možnost vybrat si jakoukoli víru a názory za předpokladu, že tyto názory nejsou v rozporu se zákonem, ani neodporují dobrým mravům [Locke 2000: 81]. Oblast, ve které může vláda jednotlivce omezit v jeho právech, je okleštěna nejenom přirozenými právy, ale i účelem, kvůli kterému byla vláda státu ustanovena. Moc lidu je vždy nadřazena moci vládní. Lid má vždy právo svrhnout jím ustanovenou státní moc, pokud neplní svůj účel, nebo překračuje své pravomoci.

2.3.8 Vztah církve a státu

Základem Lockova učení je oddělení moci světské a moci církevní. Náboženství a církev patří do soukromé sféry jednotlivce. Locke zdůrazňuje toleranci jednotlivých náboženství. Odmítá převahu jednoho náboženství nad jiným. Církev je podle Locka volné sdružení lidí uctívající Boha. Stejně jako stát pečuje o veřejné blaho a materiální potřeby svých občanů, tak církev pečuje o duševno. Každý si může svobodně vybrat vyznání, o kterém se domnívá, že ho dovede ke spáse. Jakákoli církev si může zvolit svá pravidla, která jsou věřící povinni dodržovat, avšak nikdo nemůže být nucen v církvi setrávat proti své vůli. Každá církev je limitována světskými zákony, respektive církevní moc podléhá moci světské [Locke 2000: 47]. Všechny Lockovy názory na náboženství, vztah církve a státu vycházejí nejenom z jeho liberálního přesvědčení, ale také historické zkušenosti. Locke si je velice dobře vědom, jak bylo náboženství v historii zneužíváno k manipulování s lidmi a jako záminka pro války.

2.3.9 Zánik státu

Na prvním místě je třeba odlišit zánik státu jako společenství lidí uzavřeném společenskou smlouvou a zánik vlády⁵, které byla svěřena státní moc právě

⁵ Vládou jsou v tomto případě myšleny všechny složky státní moci, nikoli jenom moc výkonná.

společenstvím. Společenství může být rozbito jedině zvenku pod útokem jiného státu, zatímco vláda může být svržena i zevnitř. Suverénem ve společenství je lid. Logicky je způsobem zrušení vlády odebrání zákonodárné moci současným držitelům, protože zbylé složky státní, respektive vládní moci jsou od legislativy odvozeny. Ačkoli by se mohlo zdát, že lidé odvolávají vlády, jak je napadne, není tomu. Podle Locka by neustálé střídání vlád a revoluce měly negativní dopad na společnost, a tak je lid oprávněn ke vzpouře jenom v určitých případech.

Locke přináší výčet konkrétních situací, při kterých se vláda dostává do válečného stavu s občany. Především je to situace, kdy moc zákonodárná, nebo výkonná, nebo obě zasahují do základních práv občanů na život, svobodu a majetek, čili se pokoušejí získat pro sebe, nebo pro jiného neomezenou moc nad životem, svobodou, nebo majetkem občanů. V takovém případě se vládní moc dostává do válečného stavu s občany, kteří jsou tak zbaveni poslušnosti. Mají právo vládu svrhnout a vzít si moc zpátky [Locke 1965: 244]. S tím souvisí i právo lidu na vzpouru v případě, že je vládní moc vydá do poddanství cizí moci, protože tím je mařen účel, kvůli kterému lidé do společenství vstoupili, tj. aby vytvořili jednotnou, nezávislou společnost, řízenou vlastními zákony. Další situací, při které se vláda dostává do válečného stavu s občany je změna legislativy zásahem exekutivy. To může být zaprvé situace, kdy představitel výkonné moci vydává svou libovůli místo zákonů, respektive uzurpuje si právo vydávat zákony. Zadruhé je to stav, kdy moc výkonná maří činnost legislativy tím, že ji zabraňuje v tom, aby se scházela, svobodně jednala a přijímala zákony. Zatřetí exekutiva z vlastní libovůle bez souhlasu lidu změnil způsob volby legislativy a začtvrté pokud exekutiva zanedbává své povinnosti, neprovádí zákony apod. [Locke 1965: 241-242].

3. Komparace pojetí společenské smlouvy

3.1 Stav před uzavřením společenské smlouvy

Jak Locke i Hobbes nazývají stav soužití lidí před uzavřením společenské smlouvy a vznikem státu přirozeným stavem, protože se v něm lidé řídí svojí

přirozeností. Právě v pohledu na lidskou přirozenost se oba myslitelé do jisté míry rozcházejí. Zatímco podle Hobbesa je člověk od přírody individualista, který vyhledává společnost ostatních lidí pouze k naplnění svých vlastních sobeckých zájmů a potřeb, tak podle Locka je člověk společenským tvorem, který vyhledává společnost ostatních lidí, aniž by to bylo pro jeho život nezbytně nutné. Podstatnou součástí lidské přirozenosti je podle obou autorů rozum, skrze který lidé poznávají obecná pravidla chování umožňující jim soužití v přirozeném stavu tzv. přirozený zákon, respektive zákony.

V Lockově pojetí spočívá přirozený zákon v tom, že nikdo nesmí být poškozen na svém životě, zdraví, ani majetku a že každý má stejné právo tyto statky bránit. Z toho vyplývá, že jsou si lidé v přirozeném stavu rovni. Zároveň jsou svobodní v tom smyslu, že mohou se svým životem, zdravím a majetkem nakládat, jak sami uznají za vhodné, ale pouze do té míry dokud nezasahují do přirozených práv ostatních jednotlivců. Pokud ovšem dojde k zásahu do přirozených práv jednotlivce, tak se napadený nemusí řídit přirozeným zákonem a dostává se s útočníkem do válečného stavu. V tomto stavu má svobodu činit cokoli, aby se ochránil, včetně zabití útočníka. Válečný stav je stavem nepřátelství, strachu a násilí.

V Hobbesově pojetí spočívá rovnost v tom, že jsou si lidé velice podobní ve svých vrozených fyzických i psychických schopnostech a že jeden proti druhému zmůže cokoli včetně zabití. Zároveň má člověk absolutní svobodu činit cokoli, aby dosáhl svých egoistických zájmů. Z toho vyplývá, že lidé jsou mezi sebou v permanentním válečném stavu. Aby se tomuto sebezničujícímu stavu vyhnuli, nebo ho alespoň zmírnili, dospívají lidé skrze rozum k poznání přirozených zákonů. Těch je podle Hobbesa dvacet. Hlavní jsou první spočívající ve vyhledávání a zachovávání míru a druhý spočívající v dodržování zlatého pravidla.⁶

Hlavním negativem přirozeného stavu je tedy podle obou autorů válečný stav. V Hobbesově pojetí je přirozený stav sám o sobě válečným stavem a lidé skrze rozum poznávají přirozené zákony, aby negativa válečného stavu odstranili, nebo alespoň zmírnili. Podle Locka se naopak lidé v přirozeném stavu primárně řídí přirozeným zákonem a teprve jeho porušením se dostávají do válečného stavu. Na tom je patrný odlišný pohled obou autorů na lidskou povahu. Lockův pohled na člověka je výrazně pozitivnější. Na rozdíl od Hobbesa Locke považuje přirozený stav za dostačující

⁶ Zlaté pravidlo je zásada vzájemnosti jednání mezi lidmi spočívající v tom, že nikdo nemá ostatním činit to, co nechce, aby bylo činěno jemu a zároveň se má chovat k ostatním tak, jak chce, aby se oni chovali k němu.

uspořádání lidské společnosti, avšak riziko vypuknutí válečného stavu, které ještě vzrůstá s vynálezem peněz a možností přivlastnění si nadhodnoty, je příliš vysoké a nutí společnost k vytvoření jiné formy soužití. Takové formy, která by byla schopna ochránit jejich přirozená práva lépe než jsou oni sami schopni v přirozeném stavu.

Vymanění se z válečného stavu, respektive vyhnutí se mu je obecným důvodem k opuštění přirozeného stavu. Konkrétním hlavním důvodem je pro Hobbesa ochrana samotného života jedince. Locke, který nevidí život v přirozeném stavu jenom jako boj o holé přežití, klade důraz i na ochranu majetku. Díky vytvoření peněz a s tím související si možností hromadění majetku nad rámec spotřeby narůstá riziko konfliktů majetkového rázu a snižuje se schopnost jednotlivců svůj majetek chránit. Oba filozofové se shodují v tom, že je k tomu potřeba, aby se jednotlivci vzdali své svobody, respektive její části ve prospěch jedné, nebo více osob, čímž by této osobě, nebo skupině osob dali do rukou moc vydávat závazné a vynutitelné zákony.

3.2 Uzavření společenské smlouvy – vznik státu

Uzavření společenské smlouvy⁷ je oběma autory přijímaný způsob vzdání se své svobody a převedení svých práv na jednu nebo více osob. Tímto způsobem vzniká stát. Podle Hobbesa se musejí lidé vzdát všech svých přirozených práv ve prospěch jednotlivce, nebo skupiny. Takto zvolený člověk, nebo skupina lidí se stává suverénem disponujícím absolutní mocí. V Lockově pojetí se lidé vzdávají pouze části svých přirozených práv, konkrétně práv soudit a trestat porušení práva, protože je to právě porušování přirozeného zákona, díky kterému se lidé dostávají do válečného stavu a život v přirozeném stavu se tak stává nesnesitelným.

Dalším podstatným rozdílem obou koncepcí je, kdo s kým smlouvu uzavírá. Lockovu společenskou smlouvu uzavírají všichni lidé mezi sebou. Dochází k vytvoření státu,⁸ který ještě nemá vytvořené žádné vládní instituce, takže rozhoduje většinovým systémem hlasování všech svých občanů. Menšina se musí přizpůsobit, protože se vzdala části své svobody a souhlasila s uzavřením společenské smlouvy. Jedná se tedy o dočasnou formu přímé demokracie, jejímž prvním a nejdůležitějším počinem bude

⁷ Společenská smlouva není žádná reálná hmotná smlouva. Je to myšlenkový konstrukt, respektive koncept, kterým Locke i Hobbes vysvětlují vznik a fungování státu.

⁸ Stát je zde myšlen ve smyslu určitého společenství lidí na určitém území disponujícího státní mocí. Locke používá latinské označení *civitas*(společenství).

ustanovení zákonodárního sboru. V Hobbesově koncepci spolu společenskou smlouvu uzavírají rovněž všichni lidé mezi sebou s výjimkou toho, v jehož prospěch se vzdávají své svobody. Převádějí tedy všechna svá práva na třetí osobu, suveréna. Díky tomu, že suverén smlouvu neuzavírá, jí není ani vázán. Hobbesovou společenskou smlouvou vzniká absolutistický stát.

Ačkoliv Hobbes a Locke svým pojetím společenské smlouvy dospívají k odlišné formě státu, tak mají jejich společenské smlouvy důležitý společný bod a to dobrovolný souhlas všech lidí, kteří si přejí být společenskou smlouvou vázáni. Z Hobbesovy teorie vyplývá, že člověk nemůže být nucen k ničemu, k čemu se předem nezavázal. Samozřejmě, že to platí pouze do uzavření společenské smlouvy, ale je to určitý projev liberalismu a posun od jiných teorií odvozujících panovníkovu absolutní moc od Boha.⁹ Použití násilí k vytvoření státu je pro Locka nepřijatelné za všech okolností, zatímco Hobbes uznává i možnost vzniku státu dobytím. Vysvětluje to tak, že pokud se občané dobytého státu podvolí cizí suverénní moci, tak tím dávají souhlas obdobný souhlasu ve společenské smlouvě. Jediným rozdílem je, že společenskou smlouvu se vzdávají práv ze strachu před životem v přirozeném stavu, zatímco v případě dobytí státu se vzdávají svých práv ze strachu před samotným suverénem.

3.3 Státní moc

Podle Hobbesovy společenské smlouvy je státní moc svrchovaná, což spočívá v tom, že je neomezená a nedělitelná. Její neomezenost je dána tím, že se lidé ve společenské smlouvě vzdávají všech svých práv ve prospěch suveréna, který není smlouvou nijak vázán, protože jí sám nepodepisuje. Naopak v Lockově společenské smlouvě lidé převádějí jenom část svých práv, a tudíž je státní moc omezena právě jenom na část jí svěřenou lidem. Opoziční názory zastávají oba myslitelé i pokud jde o dělitelnost státní moci. Podle Hobbese musí být státní moc jednotná, protože dělení státní moci není nic jiného než její rozkrádání a vedlo by k tomu, že by spolu jednotlivé oddělené složky soupeřily. Podle Locka je naopak nezbytné rozdělení státní moci na zákonodárnou, výkonnou a federativní, aby se předešlo její akumulaci v rukou jedné osoby, což by mohlo vést k absolutismu, nebo minimálně ke zneužívání státní moci na úkor občanů státu. Zákonodárná moc je nejvyšší mocí ve státě. Moc výkonná a moc

⁹ Například teorie Roberta Filmera kritizovaná Johnem Lockem v *Prvním pojednání o vládě*.

federativní jsou legislativě podřízeny a odpovědné. V Lockově pojetí společenská smlouva vymezuje mantinely, ve kterých se legislativa může pohybovat a legislativa vymezuje mantinely, ve kterých se může pohybovat exekutiva. Soudní moc ještě není v Lockově koncepci oddělena a je součástí moci výkonné. Moc federativní má na starosti mezinárodní vztahy. Oddělení moci federativní od moci výkonné je čistě formální, protože je svěřena stejným osobám. Hobbes samozřejmě počítá s tím, že suverén nemůže všechny oblasti správy státu zabezpečovat sám. K tomuto účelu může zřizovat potřebné instituce, jmenovat úředníky, poradce, soudce a vojenské velitele a další. Veškerá moc však stále náleží jemu, není na nikoho delegována, takže kterýkoli z panovníkem jmenovaných poradců, úředníků, nebo soudců je pouze vykonavatelem jeho vůle.

3.4 Preferované státní zřízení

Formy státního zřízení dělí Hobbes podle toho, kolika osobám byla svěřena svrchovaná moc. Pokud byla svěřena jedné osobě, pak se jedná o monarchii, pokud skupině osob, pak se jedná o aristokracii a pokud všem osobám ve státě, pak se jedná o demokracii. Lockova typologie je na stejném principu s tím rozdílem, že v jeho pojetí pochopitelně nedisponují vybrané osoby nějakou absolutní mocí, ale mocí zákonodárnou. Podobné je to u Locka, ale na rozdíl od něj Locke definuje ještě jednu zvláštní formu vlády a to tyranii spočívající v tom, že státní moc je v rukou neoprávněného držitele, který jí zneužívá ve svůj prospěch.

3.5 Fungování státu

Základním cílem fungování státu je podle obou filozofů bezpečí obyvatel státu a zajištění obecného blaha. Pro Locka to znamená zajištění ochrany života, zdraví, majetku a svobody občanů státu, čili ochranu přirozených práv. Pro občany státu platí, že mohou činit vše, co zákon nezakazuje a zároveň nesmí být nuceni k ničemu, co zákon neukládá.¹⁰ Hobbes je tomto ohledu také poměrně liberální. Poddaní mohou činit vše, co zákon nezakazuje, ale mohou být panovníkem nuceni z titulu jeho svrchované

¹⁰ Ústavní liberální zásada legální licence.

moci i k tomu, co zákon neukládá s jedinou výjimkou a to je ochrana života. Zachování vlastního života je výsostným právem každého člověka a není jakkoli převeditelné, takže uzavřením smlouvy na suveréna nepřechází. V praxi to znamená, že poddaný nemusí uposlechnout panovníka, pokud by mu přikazoval zabít se, nebo se zmrzačit. Ochrana majetku a soukromého vlastnictví, které vzniká právě až se vznikem státu, je i pro Hobbesa důležitým úkolem státu, avšak panovník má právo na všechny majetek ve státě a může ho přerozdělovat podle libosti. Podle Locka je soukromý majetek nedotknutelný, nikdo nesmí být zbaven majetku bez svého souhlasu.

Vydávání zákonů je jednou z hlavních činností státu. Zákonodárce v Lockově státě je vázán společenskou smlouvou. Nemůže přijímat zákony, kterými by překračoval pravomoc mu svěřenou lidem. Přijaté zákony platí pro všechny stejně. Před zákonem jsou si všichni lidé rovni. Locke rozlišuje dva typy zákonodárných sborů, stálý a nestálý. Preferuje nestálý z důvodů lepšího kontaktu zákonodárce s fungováním zákonů v praxi. Zákonodárcem v Hobbesově státě je logicky suverén, který není vázán společenskou smlouvou a je vázán pouze přirozenými zákony, za jejichž porušení ho však nikdo nemůže sankcionovat. Hobbes presumuje, že panovník dodržuje přirozené zákony a vydáváním občanských zákonů dává přirozeným zákonům závaznou formu. Panovník není občanskými zákony vázán, protože podle Hobbesa zákonem nemůže být vázán ten, kdo sám vynucuje jeho dodržování pomocí trestů. Právě strach z trestu je to, co nutí poddané zákony dodržovat.

V názoru na náboženství, církev a jejich úlohu ve státě se oba myslitelé v mnohém shodují. Oba dva jsou si dobře vědomi negativního působení křesťanské církve v jejich době i v historii. Poukazují na mocenské ambice církve a na pro středověk i raný novověk tolik typický souboj mezi mocí duchovní a mocí světskou o nadvládu nad poddanými, respektive věřícími. Oba dva z pochopitelných důvodů straní moci světské. Klíčovým bodem jejich teorií je vytvoření nadřazené moci (v Hobbesově pojetí neomezené, v Lockově omezené) disponující legitimním monopolem násilí. Nadřazená moc může být vytvořena pouze dobrovolným souhlasem lidí prostřednictvím společenské smlouvy, což je zdroj její legitimacy. Církev si sice nárokuje moc nad svými věřícími, ale legitimitu k tomu nemá. Locke prosazuje jednoznačné oddělení církve od státu. Náboženské vyznání je pro něj čistě soukromou záležitostí jednotlivce, ať už jde o výběr církve, nebo způsob jeho praktikování. Pokud církev ani jednatelce praktikováním svého náboženství neporušují zákony, nemůže jim stát jejich náboženství zakazovat, ani do něj jakkoli zasahovat. Hobbes je v otázce svobody vyznání liberální

jen do určité míry. V Hobbesově pojetí je stát osobou s jednou vůlí, takže může mít pouze jedno náboženství. Vladař si může svobodně vybrat své náboženské vyznání a ustavit ho oficiálním státním náboženstvím, aby posílil dohled nad poddanými a jednotu státu. Poddaní se musejí přizpůsobit. Je jim ponechána možnost uctívání Boha podle sebe, ale pouze v soukromí. Nakonec se oba filozofové shodují v tom, že neexistuje jediné správné náboženství, nebo že by určité náboženství bylo lepší než jiné.

Klíčovou otázkou, ve které se oba filozofové rozcházejí je, zda mají občané státu právo na odpor proti státní moci. V Lockově státu je suverénem lid, který část svých práv pouze převádí na stát a může si je vzít zpátky v případě, že stát neplní účel, ke kterému byl vytvořen. Locke vymezuje několik konkrétních případů ospravedlňujících odpor proti vládě. Jsou to především situace, kdy státní moc překračuje svoje pravomoci, neplní svoje povinnosti, zasahuje do základních práv občanů státu a také jsou to případy spočívající v neoprávněných zásazích exekutivy do legislativy. Oddělení moci zákonodárné a moci výkonné je pro Locka klíčové a zároveň si uvědomuje riziko toho, že exekutiva může mít snahu provádět legislativu na úkor zákonodárného shromáždění, čímž by mohla získat exekutiva příliš velkou moc a suverenita lidu by tím byla ohrožena. Podle Hobbese je právo na odpor nepřipustné. Tím, že lidé odevzdali ve společenské smlouvě všechna svá práva suverénovi, dali souhlas se vším, co suverén v budoucnu udělá. Vůle lidí nemůže být namířena proti státu, protože vytvořením státu došlo k sjednocení vůlí, respektive k vytvoření jedné společné vůle. Hobbes to vysvětluje na analogii státu s živým organismem. Svrchovaná moc je duší státu a občané státu jsou tělem, které ho obklopuje.

S právem na odpor souvisí možnost zániku státu. Podle Locka mohou ve výše zmíněných případech občané státní moc odebrat jejím držitelům, ale to ještě neznamená zánik společenské smlouvy. Nedochozí k návratu do přirozeného stavu. Lidé se navracejí do stavu politického společenství, které nemá ustanovené žádné politické instituce. Rozpad společenství může být podle Locka způsoben prakticky pouze zvnějšku útokem jiného státu. Tuto možnost zániku státu připouští i Hobbes. Obecně podle Hobbese dochází ke zrušení společenské smlouvy a návratu lidí do přirozeného stavu, pokud zanikne svrchovaná moc. Svrchovaná moc je duší těla a pokud zanikne i tělo umírá. To jsou například případy, kdy se vladař dobrovolně vzdá svrchované moci, nebo když vladař zemře bez dědice.

Závěr

V životech Thomase Hobbesa a Johna Locka lze najít mnoho podobností. Oba měli od mládí široký okruh zájmů. Zajímali se nejen o filozofii, ale také o historii, jazyky a přírodní vědy. Díky vyhrocené politické situaci a měnící se společnosti v Anglii 17. století se nakonec hlavní oblastí jejich zájmu stala politická filozofie. Jejich osobní zkušenost s politickou situací v Anglii 17. století byla odlišná a do značné míry ovlivnila i jejich politické myšlení. Hobbes byl nucen kvůli občanské válce strávit roky 1640 až 1651 ve francouzském exilu a zpozvzdálí sledoval, jak válka pustoší jeho rodnou zemi. Byla to až autoritářská vláda Olivera Cromwella, která nastolila v zemi pořádek. Zkušenost z občanské války utvrdila Hobbesa v tom, že státní moc musí být silná a jednotná, aby mohl stát prosperovat a bezesporu ovlivnila napsání jeho stěžejního díla *Leviathan*, které vyšlo těsně před jeho návratem do vlasti. Kvůli tomu byl Hobbes osočován, že se chce zavděčit Cromwellovi, avšak Hobbes zastával názory obsažené v *Leviathanu* už ve svých dřívějších dílech, například ve spise *O občanu* z roku 1642. Locke se narodil v roce 1632 o 44 let později než Hobbes a mnohem více než občanská válka jeho politické myšlení ovlivnily vlády Karla II., Jakuba II. a následná Slavná revoluce. Od zastávce autoritářských idejí ve svých nejstarších pracích (*Two Tracts on Government*) se Locke postupně profiluje jako zastávce demokracie a liberálních idejí. K tomuto vývoji pravděpodobně přispěl nemalou měrou jeho dlouholetý zaměstnavatel, přítel a později také vůdce protestantského křídla, hrabě ze Shaftesbury. Stejně jako Hobbes Locke emigroval před revolucí do zahraničí a vrátil se až po vítězství parlamentaristů ve Slavné revoluci a nastolení konstituční monarchie v roce 1689.

Ačkoliv jsou oba filozofové zastávci jiných forem státního zřízení, tak lze najít v jejich teoriích společenské smlouvy několik společných prvků. Základem je rovnost všech lidí v přirozeném stavu, nutnost opuštění přirozeného stavu a vytvoření nadřazené moci za účelem ochrany. Podstatným rozdílem v myšlení obou filozofů je pohled na lidskou povahu. Lockův je výrazně pozitivnější. Podle něj je člověk od přírody společenským tvorem, zatímco podle Hobbesa je člověk prospěchářským egoistou. Tento předpoklad do určité míry vysvětluje, proč Locke ponechává občanům státu tak široká práva a svobodu, zatímco Hobbes raději dává veškerou moc do rukou vladaře. Hobbes uznává, že i vladař se může chovat egoisticky, ale předpokládá jeho dobrou vůli při spravování státu. V čem se naopak oba myslitelé shodnou je oddělení církve od státu, respektive podřízení církve státní moci. Lockovo pojetí společenské smlouvy a

celá politická filozofie výrazně ovlivnily vznik liberalismu a vznik moderních liberálních demokracií. Hobbesova politická filozofie ovlivnila vznik absolutistických teorií a různých autoritářských forem státu, avšak na druhou stranu jeho filozofie obsahuje i liberální prvky, takže i on bývá považován za jednoho z předchůdců liberalismu.

Použitá literatura

Neperiodická literatura

HOBBS, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Přeložil Josef Hruša. Praha: Melantrich, 1941. 375 s.

HOBBS, Thomas. *Výbor z díla*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1988. 229 s. 229 s.

HOBBS, Thomas. *Základy filozofie státu a společnosti (o Občanu)*. Přeložil Josef Král. Praha: Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

LOCKE, John. *Dopis o toleranci*. Přeložil Petr Horák. Brno: Atlantis, 2000. 103 s.

LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Přeložil Josef Král. Praha: Svoboda, 1992. 184 s.

LOCKE, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1984. 407 s.

LOCKE, John. *Dvě pojednání o vládě*. Přeložil Josef Král. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1965. 274 s.

PRIEST, Stephen. *The British empiricists: Hobbes to Ayer*. Harmondsworth : Penguin Books, 1990. 303 s

RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I : Od Francise Bacona po Spinozu*. Přeložil Jindřich Karásek Praha : Oikoymenh, 2002. 383 s.

RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II : Od Newtona po Rousseaua*. Přeložil Jindřich Karásek Praha : Oikoymenh, 2002. 579 s.

SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie* Přeložil Jiří Ogrocký. Brno : Barrister & Principal, 1999. 316 s.

Periodická literatura

KRAYNAK, Robert P. *John Locke: From Absolutism to Toleration* The American Political Science Review Vol. 74, No. 1 (Mar., 1980), pp. 53-69

MARTIN, Rex. *Hobbes and the Doctrine of Natural Rights: The Place of Consent in His Political Philosophy* The Western Political Quarterly Vol. 33, No. 3 (Sep., 1980), pp. 380-392

Prameny, internetové a ostatní zdroje

DUNCAN, Stewart, "Thomas Hobbes", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2009 Edition), Edward N. Zalta (ed.) Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/hobbes/>

UZGALIS, William, "John Locke", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2010 Edition), Edward N. Zalta (ed.) Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/locke/>